

Ammattiyhdistysliike historiallisen käänteen edessä?

– SAK:n erikoistutkija, dosentti Tapio Bergholmin haastattelu

Haastattelu on tehty 11.11.2015 ja päivitetty 2.12.2015.

Ammattiyhdistysliikkeen historiasta kahdesti väitelleellä ja useita kirjoja kirjoittaneella Tapio Bergholmilla on laajaa historiallista perspektiiviä myös nykytilanteeseen. Suomen työmarkkinoiden sopimusjärjestelmää pyritään muuttamaan poistamalla siitä sotienjälkeisenä muodostuneita sääntöjä. Palkansaajien asema heikkenee, kun aiotut muutokset lisäävät työnantajien vaikutusvaltaa. Työmarkkinajärjestöjen vaikutusvalta niin työmarkkina- kuin sosiaalipoliitikassakin kasvoi sotien jälkeen ja etenkin vuonna 1968 alkaneella tulopolitiikan kaudella. Nyt hallitus ja työnantajajärjestöt koettavat laman oloissa heikentää palkansaajien järjestöjä.

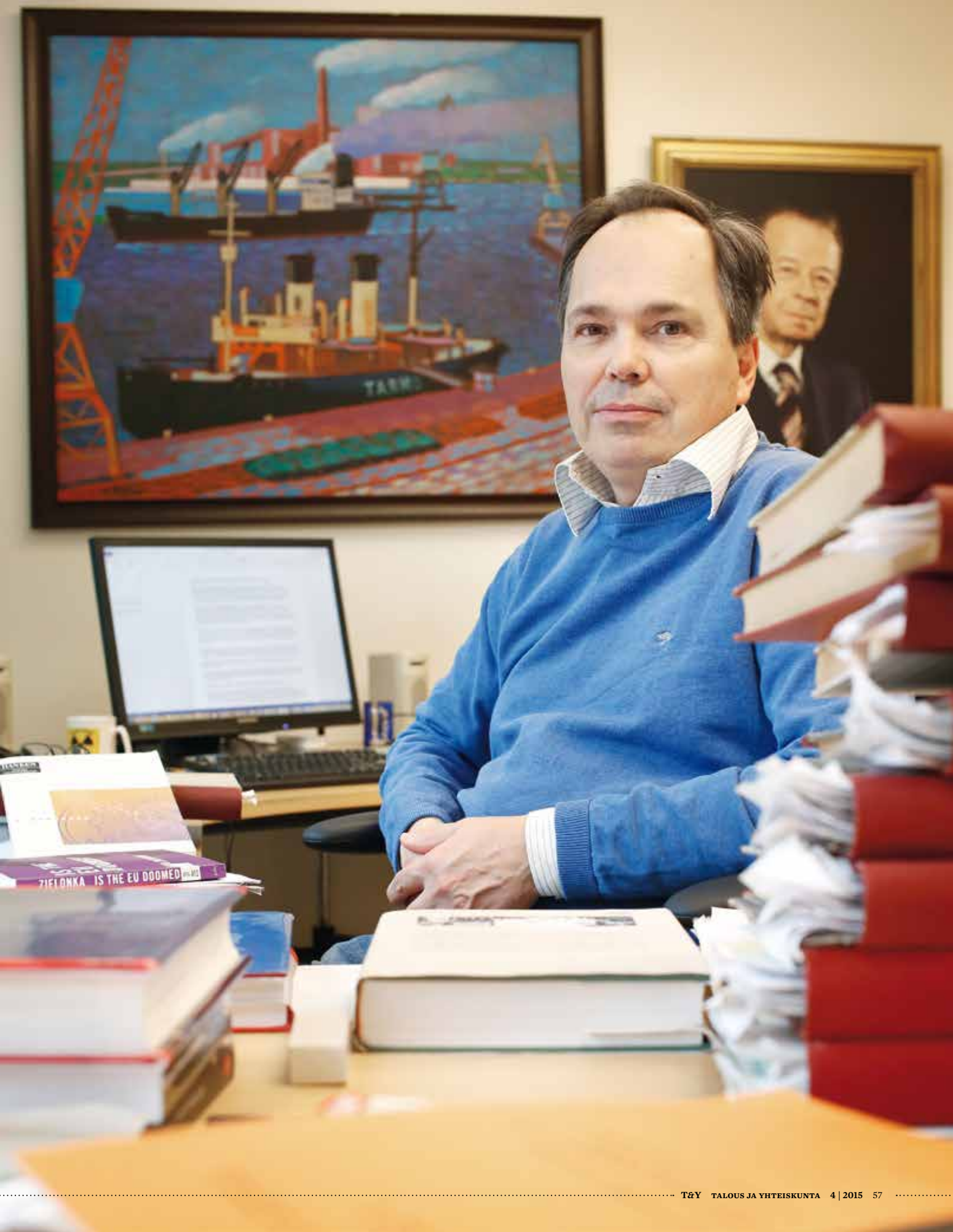
Tulemme kohta siihen, miksi tämä haastattelu on paikallaan tehdä juuri nyt. Todettakoon kuitenkin ensin, ettei Palkansaajien tutkimuslaitos ole tehnyt valintaa sillä perusteella, että SAK jäsenliittoineen on sen isoin rahoittaja. Olet suomalaisten työmarkkinoiden asiantuntija. Mitä oikein olet tutkinut?

Olen tutkinut ammattiyhdistysliikettä, ensin kuljetusalan ammattiyhdistystoimintaa ja sen jälkeen keskusjärjestöhistoriaa SAK:n näkökulmasta. Luulin, kun siirryin AKT:stä SAK:n palvelukseen, että joudun ikään kuin kääntämään samaa kompostia uudestaan, mutta paljastuikin, että ammattiliiton ja keskusjärjestön toimenkuvat ja roolit ovat hyvin erilaisia. AKT:n historiassa oli paljon kuljetusalaan liittyvää poliittista kädenvääntöä, erilaista lakon murtamiseen liittyvää vainoa, painostusta ja siihen liittyvää historiallista muutosta, kun taas keskusjärjestön historiassa keskeiseksi tulivat isot, laajat palkkaratkaisut eivätkä alakohtaiset ongelmat. Keskeiseksi tuli myös työlainsäädäntö, työsuojelu ja ennen kaikkea sosiaalinen palkka. Se ei ehkä sano kenellekään mitään, mutta sosiaalinen palkka liittyy ansiosidonnaiseen turvaan tai työhön liittyvään sosiaaliturvaan tai palkkaratkaisuihin kytkettyihin yleisiin sosiaaliturvaratkaisuihin.

Elämme historiallista aikaa sikäli, että työnantajat ja maan hallitus pyrkivät muuttamaan radikaalisti, elleivät suorastaan purkamaan työmarkkinoiden vanhaa sopimusjärjestelmää. Tähän suuntaan tulee paineita myös EU:sta (SAURAMO 2015). Äärimmillään palkansaajajärjestöjen sopimusoikeuden lakkauttaminen merkitsisi historian pyörän kääntämistä kauas taaksepäin. Miten tulkitset tätä tilannetta?

Voi siinä nähdä sitäkin, mutta kyllähän tämä on myös uusi historiallinen konstruktio siinä mielessä, että sekä valtiolta että yhteiskunta-ajattelijat pitkään katsoivat niin, että työntekijät ovat työmarkkinoilla heikompi osapuoli, joka tarvitsee suojelua ja jonka järjestäytyminen tasoittaa pelin ylivoimaista työnantajaa vastaan ja tekee yhteiskunnasta sitä kautta paremman. 1970-luvun lopulta ja 1980-luvulta ensin joissakin maissa – lähinnä anglosaksisissa maissa mutta sittemmin EU:nkin piirissä – on lisääntynyt sellainen ajattelu, että kollektiiviset sopimukset ja työlainsäädäntö ovat jotenkin tehneet työnantajasta heikon ja haavoittuvan.

POHJOISMAISEN tasa-arvoisen yhteiskunnan ja vahvan luottamuksen työelämän rakentamiselle tämä ajattelu on vierasta. Se on toista kertaa konkreettisesti iskostunut Suomen vallassa olevaan

”TODENNÄKÖISESTI EK PYRKII JOSKUS TULEVAISUUDESSA JÄLLEEN NIUKKOIHIN KESKITETTYIHIN PALKKA- JA TYÖEHTORATKAISUIHIN.”

hallitukseen. Meillä on ollut lähimenneisydessä kolme porvarihallitusta, joista yksi oli sitä mieltä, että työoikeus on ihan kohdallaan. Vanhasen 2. hallitus otti korostetusti hands off-asenteen työlainsäädäntöön ja työmarkkinakiistoihin – jopa sillä tavalla, ettei se puuttunut työnantajien pyrkimykseen päästä eroon keskitetystä ratkaisusta.

Ennen katsottiin työntekijöiden olevan työmarkkinoilla heikompi osapuoli, nyt sen sijaan luullaan, että työnantajat olisivat heikkoja.

NYT KUN käytetään Eurooppa-retoriikkaa, niin on mielenkiintoista, että koko ajan puhutaan Suomen olevan Kreikan tiellä. Voisi kuitenkin sanoa, että nykyhallitus on tänä vuonna vaaleissa hävinneen Portugalin oikeiston tiellä. Pyritään lainsäädännöllä alentamaan julkisen sektorin palkkakustannuksia radikaalisti lomaa lyhentämällä, ja on ollut muitakin jekkuja, joita nyt on vähän vähennetty. Hyvin kohdennetusti ja keskitetysti huomion kohteena on naisvaltainen julkinen sektori. Samoin kuin Portugalissa pyritään aiemmin lainsäädännöllä saatujen lomapäivien poistamiseen ja kotimaisen kysynnän päähän lyömiseen.

EK päätti 25.11.2015 muuttaa sääntöjään niin, ettei se tee enää keskitettyjä tulopoliittisia ratkaisuja huhtikuun lopun 2016 jälkeen. Se myös irtaantui 2.12. hallituksen ehdottamasta yhteiskuntasopimuksesta. Uskotko päätösten olevan lopullisia? Mitä seurauksia tällä mielestäsi voi olla?

Tämä on yllättävä käänne, koska yleensä yritykset ja niiden johtajat suhtautuvat keinoihin joustavan pragmaattisesti eivätkä ideologisesti. Emme vielä voi arvioida tämän linjauksen pysyvyyttä tai todellista merkitystä. Suomessa on työmarkkinoilla ollut pitkät keskitetyn jous-

ton ja maltin perinne. Todennäköisesti EK pyrkii joskus tulevaisuudessa jälleen niukkoihin keskitettyihin palkka- ja työehtoratkaisuihin.

SUOMALAISEN SOPIMISEN HISTORIAA

Millaista meno työmarkkinoilla oli ennen nykyaikaisen sopimusjärjestelmän syntyä, vaikkapa 100 vuotta sitten tai 1930-luvulla?

En manaisi tässä ihan 30-lukua, koska silloinkin oli ainakin periaatteessa se eetos lainsäädännössä, että tarvitaan työväkeä suojelevaa lainsäädäntöä. Nyt tuntuu ajatuksena olevan, että tarvitaan sellaisia sopimusvapautta rajoittavia lakeja, jotka suojelisivat työnantajia.

Pitäisikö tässä mennä 1800-luvulle sitten?

Ehkä voidaan mennä 1800-luvun alkuun, jolloin nimenomaan kiltoja ja työntekijöiden yhdistyksiä pyrittiin rikkomaan. 1700- ja 1800-luvun vaihteen ajan ajattelusta voidaan historiassa lähteä kaivamaan sitä, mikä oli silloin valtiiovallan näkemys ja toimintatapa suhteessa työmarkkinoihin.

Eli 200 vuotta taaksepäin?

Joo, 200, vähän reilu.

Aika huikeaa.

Kyllä näin voisi ajatella.

200 vuotta sitten ei vielä ollut työväkeä suojelevaa lainsäädäntöä ja työntekijöiden yhdistyksiä pyrittiin rikkomaan.

Vuoden 1940 ”tammikuun kihlaus”¹ toi työnantaja- ja palkansaajajärjestöt yhteiseen neuvottelupöytään. Sen ajankohtainen merkitys talvisodan keskellä oli ilmeinen, mutta oliko sillä pysyvää pääkin arvoa sikäli, että sillä tunnustettiin tasavertainen sopimusoikeus?

Tämä on sellainen kysymys, josta historiantutkijat ovat perusteellisesti olleet eri mieltä. Toisten mielestä se oli ihan symbolinen ele, tyhjä kuori, ja siinä työnantajat luikertelivat lupaamalla sitä sun tätä, mutteivät ottaneet mitään varsinaisia askeleita. Toinen näkemys on, että se oli merkittävä avaus ja kaikki ovet aukesivat. Se on, sanoisinko, työmarkkinamyytien rakentajien keskeinen käsitys.

ITSE EDUSTAN välittävää kantaa. Sen takia olen vähän huono, kun olen molempien kanssa eri mieltä. Mielestäni ne liioittelevat, jotka sanovat, että se oli tyhjä kuori, koska se johti esimerkiksi sellaisiin asioihin, että työnantajaliitot rupesivat vastaamaan ammattiliitosten kirjeisiin, jotka ne olivat aikaisemmin vain heittäneet roskakoriin. Vaikka työnantajat tekivät yksipuolisia palkkalupauksia eivätkä suostuneet työehtosopimukseen, niin pääosin nämä palkkalupaukset syntyivät jonkinlaisen neuvotteluprosessin kautta. Kun lukee ammattiliitosten vuosikertomuksia, niin useat ammattiliitot kokivat, että tämä oli hieno saavutus. Tai se avasi uusia mahdollisuuksia.

KUNTAPUOLELLA TEHTIIN samantapainen, oma jäänmurtamisasiakirja, ja kaupan puolella oli samanlainen asiakirja. Se johti tällaiseen pieneen ketjureaktioon. Mutta kyllä SAK:n tuolloinen puheenjohtaja Eero A. Vuori sanoi monta kertaa olevan suuri pettymys, ettei olla siirrytty työehtosopimukseen. Ei olla tehty työehtosopimuslain mukaisia sitovia sopimuksia. Siinä mielessä ammattiyhdistysliikettä ei tunnustettu neuvottelukumppaniksi.

ITSE OLEN nostanut hyvin eksoottisen päivän, 19.6.1945, Suomen työmarkkinajärjestelmän lähtölaukaukseksi, vaikka työmarkkinahistoriassa aiemmin on korostettu tammikuun kihlauksen ohella vuosien 1944 ja 1946 yleissopimuksia SAK:n ja STK:n välillä. Olen laittanut vuoden 1945 tähän väliin sen takia, että edes yleissopimukseen 1944 työnantajapuoli ei suostunut kirjoittamaan sa-

”TAMMIKUUN KIHLAUS” 1940 OLI MERKITTÄVÄ AVAUS, MUTTA VASTA 1945 TYÖEHTOSOPIMUKSET LÖIVÄT LÄPI KOKO YHTEISKUNNASSA.

naa ”työehtosopimus”. Siellä puhuttiin sopimuksista, mutta työehtosopimus oli niin kuin tulopoliittinen ratkaisu on nyt EK:lle sellainen asia, että vaikka niitä tehdään, niille pitää keksiä joku muu nimi. Se maksoi esimerkiksi työnantajapuolelle vuoden 1944 yleissopimuksessa sen, että lakon ilmoittamisvelvollisuuden aika lyheni viikolla tai kahdella, eli he joutuivat maksamaan siitä symbolisesta voitostaan hinnan ihan konkreettisesti.

MIKSI 19.6.1945 on merkittävä? Sotien aikana Suomessa oli vasta vuodesta 1942 alkaen kunnan palkkasäännöstely. Se muuttui vuonna 1945 sellaiseksi, että sitä sovellettiin työehtosopimuksin käytäntöön. Suomi oli melkein ainoa maa maailmassa, jossa työehtosopimusjärjestelmä tuli valtiollisella asetuksella, joka hallituksen ilmoituksena käsiteltiin eduskunnassakin. Se johti siihen, että kun valtiovalta – kuten valitettavasti tälläkin hetkellä huomaamme – oli kehdon ääressä silloin kun suomalaisen työmarkkinajärjestelmän perustukset luotiin, niin se ei ole siltä kehdon äärestä kovin herkästi poistunutkaan. Suomessa tämä kolmikanta on paljon valtiovetoisempi kuin monessa muussa maassa.

Oliko silloin tai sitä ennen – siis jopa ennen sotia – tosiaankin olemassa joidakin työehtoja tai työmarkkinalainsäädäntöä, joka sääteli sopimuksia?

Oli, mutta ne jäivät kuolleeksi kirjaimiksi, koska sopimuksia oli niin vähän.

Ja vaikka oli lainsäädäntö, niin ei ollut pakko tehdä sopimuksia.

Ei.

Mikä silloin oli yksittäisen palkansaajan asema? Oliko se täysin turvaton?

Palkansaajan asema oli hyvin heikko. Oli erilaista työsuojelu- ja työolainsäädäntöä, esimerkiksi lapsityö oli kielletty. Siitä huolimatta kaupungin kadut olivat täynnä lapsilähettejä jne. Eli kaikki tiesivät, että meillä on laki, jota ei noudateta.

Ennen sotia palkansaajan asema oli hyvin heikko.

Työaikalainsäädäntöhän oli...

...samanlainen asia. Kun nyt kehittyviä maita tai kehitysmaita virnuillaan, että ne ovat kaikki ILO-sopimukset allekirjoittaneet, niin tässä suhteessa Suomessa oli tuolloin vähän sama tilanne, että meillemkin saatettiin virnuilla, kuinka meillä on hyvä lainsäädäntö, mutta arki oli toisennäköinen.

KUN KATSOTAAN, mikä on ammattiyhdistystoiminnan merkitys työelämässä, niin Ranskassakin voi olla tilanne se, että siellä on yleissitovat työehtosopimukset, mutta kuka valvoo, että niitä sopimuksia noudatetaan? Jos ei ole tällaista arkista vuorovaikutusta, niin jotta työntekijöiden vaatimus sopimuksen noudattamisesta otettaisiin tosissaan työnantajapuolella, Ranskassa se usein johtaa siihen, että pitää ensin panna lakko pystyyn, jotta neuvoteltaisiin. Suomessa pääsääntöisesti tilanne on ollut tähän asti se, että on niin vahva ammattiyhdistysliike, että voidaan neuvotella jo ennen konfliktin alkua.

Olivatko nämä äsken kertomasi sotien jälkeiset vaiheet käänteentekeviä myös ammattiyhdistysliikkeen vaikutusvalan kasvun mielessä?

Ehdottomasti. Sota-aikana se oli resursien jakamiseen ja myös elintarvikkeiden ja vaatteiden niukkuuden jakamiseen liittyvää vaikutusvaltaa, mutta yhteiskuntaan vaikuttamisen voimakkuus lisääntyi sotien jälkeen.

YKSI KESKEINEN ongelma oli tuolloin se, että hyvin pitkään oli sellainen, mitä olen itse kuvannut nelikantatilanteeksi. Oli maataloustuottajat, ammattiyhdistysliike eli työntekijät, työnantajat ja valtiovalta. Kun oli niukkuudesta neuvottelemisen tilanne, niin se koettiin – vaikka kakku kasvoi – aika paljon nol-

lasummapelinä. Eli jos maataloustuottajat saivat jotain, niin hinnat nousivat, ja silloin työnantajat ja teollisuus kokivat, että nyt palkkapaineita nostetaan ja meidän kustannuksemme nousevat. Ja sitten toisin päin jos kaupunkien kuluttajat saivat maitoonsa subventiota, niin maanviljelijät kokivat, että kun he joivat itse sitä maitoa, niin heidänkin piti saada subventiota siihen, siis rahaa siitä, että he joivat omia maitojaan. Se johti hyvin kummallisiin tilanteisiin. Konfliktit olivat paljolti kaikki vastaan kaikki, joten kukaan ei oikein pitänyt toisista.

TÄSTÄ KAIKESTA huolimatta asteittain se neuvottelukuvio kuitenkin kehittyi, ja itse asiassa työtaisteluita ei ollut kauhean paljon. Suurin lakkovuosi oli 1950. Vuonna 1949 kommunistit organisoivat lakkoallon, joka oli niin paljon niukempi kuin liittolakot vuonna 1950. Seuraava suuri lakkovuosi oli vasta 1956. Varsinkin vuodet 1951–53 olivat hyvin rauhallisia.

Tarvitaan paljon erilaisia työehtosopimuksia, koska ne pyrkivät sopeutumaan alan olosuhteisiin.

Millaisia varsinaiset työehtosopimukset silloin olivat? Mistä niissä sovittiin?

Kyllä ensin oli palkoista, mutta kun aina ihmetellään, miksi tarvitaan niin paljon työehtosopimuksia, niin se liittyy siihen, että työehtosopimukset pyrkivät sopeutumaan alan olosuhteisiin. Siellä oli erityismääräyksiä, jotka liittyivät kuhunkin alaan. Olen lukenut autoliikenteen ja satama-alan työehtosopimuksia. Tietysti monella alalla, varsinkin satamisessa, oli vielä tapana, että aamulla tultiin katsomaan, onko töitä, ja maksettiin sen verran palkkaa kuin töitä tehtiin joko urakkapalkkana tai tuntityönä.

SAMOIN TYÖNVÄLITYS oli hyvin alkeellista. Ihmiset kävelivät sahan portille

LAPSILISÄT OLIVAT SUOMESSA ALUN PERIN OSA PALKKAPOLITIIKKA.

tai rakennustyömaalle ja kysyivät, tarvitaanko väkeä. Toisinaan tarvittiin yhdeksi päiväksi, ja sitten pitemmäksi aikaa.

Joskus tulee mieleen, että joidenkin työnantajien haave tänäkin päivänä on tuommoiset työmarkkinat.

Tässä suhteessa olen pohtinut sitä, että esimerkiksi nollasopimustilanteissa satamissa asteittain siirryttiin siihen, että jos ilmoitautui aamulla töihin, niin ikään kuin kuului vakinaiseen väkeen, joka oli käytettävissä. Silloin työnantajan piti maksaa kaksi tuntia palkkaa, oli töitä tai ei, koska työntekijä oli käytettävissä sen päivän tarvittaessa. Sitä kautta työvoiman käyttöön tuli järjeä, koska sehän on tuhlausta, että työvoimaa on lillumassa ja odottamassa. Ei voi mennä muualle, koska se on sopimusrikkomus, ettei ole käytettävissä silloin kun tarvitaan.

SOTIEN JÄLKEEN AMMATTIYHDISTYSLIIKE VAUHDITTI SOSIAALISIA UUDISTUKSIA

1940- ja 1950-luvun Suomessa ja vielä 1960-luvun puolellakin elettiin varsin niukkoja aikoja, ja maan hallitus pyrki tuolloin usein harjoittamaan kireää talouspolitiikkaa. Perinteinen velkaantumisen pelko oli silloin niin kuin nytkin. Tästä huolimatta onnistuttiin saavuttamaan tärkeitä uudistuksia ja sopimuksia, esimerkiksi lapsilisistä ja eläkkeistä, ja usein ay-liikkeen tuella. Kuinka se oli mahdollista?

Luulen, että siinä oli monenlaisia syitä. Yksi syy oli se, että katsottiin sodan jälkeen kaikkien kansalaisten olevan arvokkaita. Kaikki kansalaiset olivat osallistuneet sotaponnistuksiin. Ei voitu jättää sotilaita ja heidän lapsiaan heitteille. Se on sellainen kysymys, jota ehkä liikaakin korostetaan. Se ei tule sieltä suoraan. Ei voida sanoa, että joku eläkeuudistus olisi joku asevelihengen tiivistymä, mutta ajatus siitä, että kaikki kansalaiset ovat arvokkaita ja ketään ei saa jättää heitteille, oli esillä.

Siinä oli varmaan sekin, että Suomi oli demokraattisempi maa sotien jälkeen kuin ennen niitä.

Suomessa huomattavan väestöryhmän – kommunistien ja kansandemokraattien tai ennen toista maailmansotaa kommunistien ja vasemmistososialistien – poliittinen toiminta oli kielletty. Heidän kannatuksensa oli tosin kanavoitunut aika paljon sosiaalidemokraattiseen puolueeseen, mutta kuitenkin kävi niin, että kun sotien jälkeen heidän kansalaisoikeutensa palautettiin, vasemmiston kannatus nousi olennaisesti korkeammalle tasolle.

TOINEN KYSYMYS oli tietysti se, että fasistisena tunnettu puolue, Isänmaallinen kansanliike (IKL) rauhansopimuksen perusteella lakkautettiin. Suomessa vaalit eivät olleet ihan vapaat ja yleiset.

”Ammattiyhdistysliikkeen paineen vaikutuksesta työnantajapuolella katsottiin, että jotain on pakko tehdä.”

Ammattiyhdistysliikkeen vaikutusvalan kasvu loi myös painetta uudistuksiin.

On ihan selvää, että ammattiyhdistysliikkeen paineen vaikutuksesta työnantajapuolella katsottiin, että jotain on pakko tehdä. Yksi työnantaja sanoi, että kyllä ne meidän kanssamme lounaita syö, mutta sitten ne menevät illalla organisoimaan lakkoja. Ei tässä enää kahvia juomalla näitä asioita hoidella, vaan pitää tehdä työehtosopimuksia ja sosiaalisia uudistuksia.

ESIMERKIKSI lapsilisäuudistuksen idea oli se, että annettaisiin vain perheellisille palkankorotuksia. Kun elintarvikkeiden hinnat nousivat, niin työnantajapuolella vuoden 1956 yleislakonkin aikana oli sama ajatus, että mitä varten noille sinkuille, kun niillä ei ole nälkäisiä lapsia kotona, pitäisi antaa palkankorotus. Palkankorotussumma pystytään pi-

tämään pienempänä, jos se suunnataan vain lapsiperheille.

Eli lapsilisät olivat alun alkaen...
...perhepalkka.

Palkkapolitiikkaa?

Joo, perhepalkkaidea, joka vain erinäisistä laillisista syistä ei vakiintunut.

Oliko siinä jotain kansainvälisiä esikuvia, jotka olivat vähän toisenlaisia? Englannista tai Ruotsista tulleita?

Ei, vaan itse asiassa Suomessa tehtiin tämä ratkaisu jo 1947 ennen kuin Ruotsissa oli tehty lapsilisälakia. Suomessa lapsilisälaki tehtiin myöhemmin kuin Ruotsissa, mutta tämä ensimmäinen veto tehtiin palkkasäännöstelypäättökseen puitteissa. Kehotan kääntymään tästä tekemäni artikkelin (**BERGHOLM** 2013) puoleen, josta löytyy Suomen lapsilisäjärjestelmän synty.

YKSI SELLAINEN syy oli tietysti, että 1950-luvun puolessa välissä aukesivat pohjoismaiset työmarkkinat, jolloin Suomen järjestelmän ja työnantajien piti vähitellen ruveta kilpailemaan Ruotsin kanssa. Tämä Ruotsin vaikutus varsinkin työttömyysturvan ja ansioeläkkeen muotoutumisessa oli ihan selvä. Ansioeläkkeissä vaikutti erityisesti se, että Ruotsin työnantajilta tuli kirje Suomen työnantajille, kun komiteatyö oli vielä kesken. Siinä sanottiin, että ottakaa nyt ihmeessä se tarjottu malli, jossa on yksityiset eläkeyhtiöt, jotta teillä säilyy valta. Meillä Ruotsissa tämä on mennyt sosialismin puolelle, koska on valtiolliset eläkerahastot.

KUN ON selitetty rakennemuutoksella sosiaalipoliittisia uudistuksia, niin se on vähän ongelmallista. Suomessa tehtiin ansioeläkeratkaisu kaksi vuotta Ruotsin ratkaisun jälkeen, mutta ei voida väittää, että Suomen yhteiskuntarakenne olisi ollut vain kaksi vuotta Ruotsin yhteiskuntarakenteen kehitystä jäljessä. Sama oli lapsilisäkysymyksessä, että Suomessa

oltiin jo vähän etunojassa ja sitten tuli samantapainen järjestelmä kuin Ruot-
sissa – tosin rahoituspohja oli erilainen,
sillä työnantajamaksut jäivät meidän
järjestelmäämme. Kyllä poliittinen pai-
ne ja voimasuhteet eduskunnassa ovat
Suomen kehitystä vauhdittaneet. Tämä
on ihan selvä homma.

ERITYISESTI TÄMÄ paine näkyi
1970-luvun alussa siinä, kun ammatti-
yhdistysliikkeen järjestäytymisaste lähti
eheytyksen jälkeen uudestaan nousuun.
Tuolloin työnantajat joutuivat kantapään
kautta oppimaan, että Suomessakin pitää
työntekijöiden edustajien kanssa paikalli-
sesti neuvotella ja sopia asioista. Ja myös,
että kohtuuttoman huono työsuojelu ja
työympäristö eivät enää kelpaa, koska
suomalaiset ammattimiehet ja parhaat
työntekijät saattoivat äänestää jaloillaan
puhtaampien ja turvallisempien ruotsa-
laisten työpaikkojen puolesta, vaikka
siellä sitten oli siirtolaisiin kohdistuvaa
nöyryytystä, kiusaamista ja halveksuntaa.

**Ruotsin esimerkit vaikuttivat,
mutta kyllä poliittinen paine
ja voimasuhteet eduskunnassa
vauhdittivat Suomen kehitystä.**

HAJAANNUKSESTA EHEYTYMISEEN

Palatkaamme vielä varhaisempiin ai-
koihin eli ay-liikkeen hajaannukseen,
jossa SAK:n rinnalle perustettiin SAJ
vuonna 1960.² Mistä se oikein poh-
jimmiltaan johtui? Sehän meni myös
SDP:stä läpi.

SAK:n hajaannus oli kansainvälisesti
kummallinen, kun jakolinja repesi sosi-
alidemokraattien sisälle. En näe hajaan-
nuksen alkuvaiheissa tai edes lopussa
oikeisto-vasemmisto asetelmaa. Kyse oli
vahvasti verkostoituneiden puolueaktii-
vien eri kentillä yhtä aikaa käymästä ja
henkilöiden kautta toisiinsa kytkeyty-
neistä linja- ja valtataisteluista Työväen
Urheiluliitossa, SDP:ssä ja SAK:ssa.

**Siitä aika pian sitten kuitenkin lähti
liikkeelle ay-liikkeen yhdentyminen,
joka toteutui 1969.**

Siinä on juuri se mielenkiintoista, että
kun se hajaannus kesti niin pitkään, niin

on unohdettu Liiketyöntekijäin liitto ja
Kunnantyöntekijäin liitto, jotka jäivät vä-
litilaan ja olivat riippumattomia. Myös
valtiolla oli riippumaton Viranhalti-
joiden ja työntekijöiden yhteisjärjestö
(VTY), tai itse asiassa se oli Virkailijoi-
den yhteisjärjestö (VY) siinä vaiheessa.
Oli kolme merkittävää palvelusektorin
toimijaa, jotka erosivat SAK:sta, mut-
ta ne eivät liittyneet missään vaiheessa
SAJ:hin, vaikka niillä oli ajoittain hy-
vinkin läheistä yhteistyötä. Nämä olivat
se sillanrakentajaporukka, joka osittain
mahdollisti eheytyksen, koska niiden

voima 1960-luvulla rupesi kasvamaan.
Kunnan ja valtion työntekijöitä tuli lisää
ja yksityinenkin sektori kasvoi.

**Ammattiyhdistysliikkeen
eheytykseen 1960-luvulla
liittyi nopea jäsenmäärän
kasvu.**

Ammattiyhdistysliikkeen eheytyminen
oli merkittävää siinä mielessä, että kun
useilla työpaikoilla oli kilpailevia liittoja,

1960-LUVULLA TYÖNANTAJAT OLIVAT TYÖLÄÄNTYNEITÄ AY-LIIKKEEN JÄRJESTÖHAJAANNUKSEEN JA PELKÄSIVÄT KOMMUNISTIEN PÄASEVÄN VALTAAN.

niin osa työntekijöistä saattoi sanoa, että lopettakaa riitanne, niin sitten minä kyllä tulen jäseneksi. En ota teidän riitaanne kantaa. Se oli hyvä tekosyy olla järjestäytymättä. Eheytyminen avasi monilla paikoilla nopean järjestäytymisen kasvun mahdollisuuden.

Olen kuullut tällaisenkin hypoteesin taiselityksen, että oli tärkeää saada aikaan yhdentyminen, jotta voidaan tehdä sopimuksia koko porukan kanssa tulopoliittisten ratkaisujen yhteydessä, jotka olivat devalvaatioiden jälkihoitoa.

Kysymys oli tietysti siitä, että - niin kummalliselta kuin se tämän päivän näkökulmasta kuulostaakin - vaikka työnantajat hyötyivät hajaannuksesta, koska ammattiliitot toisinaan tekivät hyvin edullisia tarjouksia, jotta ne saisivat työehtosopimuksen ensimmäisenä ja ettei kilpailvalle porukalle tarvitsisi tehdä, niin toisaalta oli aina riski, että puolet tai neljäsosa porukasta menee lakkoon. Ei ollut yhtä luottamusmiestä, vaan piti sählätä useamman kanssa, ja oli erilaisia kitkoja ja myös tehtaiden tai kuljetusliikkeiden lattiatasolla. Työnantajat ”työlääntyivät” siihen sopimus-, neuvottelu- ja konfliktiviidakkoon, jossa oli järjestöpoliittisiakin näkökulmia.

TOINEN SYY oli tietysti se, että ammattiyhdistysliikkeen järjestövoima oli lähtenyt vuodesta 1961 alkaen työttömyyskassojen talouden vahvistumisen myötä nousuun. Silloin työnantajilla oli perusteltu pelko, että jos tpsl:läisten SAK:ssa harrastama järjestöväkivalta loppuisi ja kommunisteille tulisikin demokraattisen voimansa mukaan valta, niin eheyttämistä ja myös korkeaa järjestäytymisastetta tarvittiin sitä varten, etteivät radikaalit voimat saisi haltuunsa voimakkainta keskusjärjestöä. SAK:n jäsenmäärältään suurin ammattiliitto oli hajaannuksen aikaan Rakennustyöntekijäin liitto. Metalliliitossa vain erilaisten kummallisten järjestökikkojen voimalla valta pysyi tpsl:läisten hallussa.

MUTTA SIINÄ kävikin sitten sillä tavalla, että kommunistit olivat tästä eheytyksestä innoissaan. He näkivät, että se on ainoa tapa demokratisoida ammattiliitot, koska eheyttämissopimukseen liittyi suhteelliset vaalit suurimmissa ammattiliitoissa. Tämä oli se täky, koska he olivat ihan varmoja, että kun vaan Metallissa jokainen ääni painaa yhtä paljon, niin on vain ajan kysymys, kun heillä on valta. Tämä näkemys on ollut pari kertaa ennenkin kommunisteilla, että kyllä me voimme odottaa ja laajentaa demokrati-aa, koska objektiivisesti tulevaisuus on meidän ja kansa ymmärtää tukea meitä.

Olen kuullut myös, että tietyillä myöntytyksillä ”ostettiin” tämä yhdentyminen: ay-liikkeen jäsenmaksujen verovähennysoikeus, jäsenmaksujen periminen suoraan palkasta ja työttömyyskassojen läheinen yhteys liittoihin. Oliko näillä mitään merkitystä?

Ne eivät liity eheytymiseen ollenkaan, koska eheytyksen keskeisin askel otettiin jo vuonna 1966 SAK:n edustajakokouksessa, joka tapahtui ajallisesti niin paljon aikaisemmin, ettei tällaisia lupauksia olisi ollut edes olemassa. Työnantajilla oli tietyt motiivit tässä työnantajaperinnässä ja verovähennyksissä niin, että korkea järjestäytymisaste takaa sen, että jäsenistössä on maltillisia sosiaalidemokraatteja ja heidän tukenaan jopa maltillisia porvareita. Se oli näin päin eikä niin päin, että eheyttämisen hintana olisivat työnantajat antaneet näitä myönnetyksiä.

YLEISSITOVUUS JA LAKOT

Milloin työehtosopimusten yleissitovuus tuli kuvaan mukaan?

Yleissitovuus on sillä tavalla mielenkiintoinen kysymys, että siinä asiassa SAK ja Suomen työnantajain keskusliitto (STK) olivat yhteisrintamassa sitä vastaan vuonna 1970, jolloin se laki laadittiin. Siinä tilanteessa SAK:n sosiaalidemokraatit pelkäsivät vapaamatkustajaongel-

maa, koska yleissitovuutta ajoivat myös liberaalit ja keskustapuolue. Nähtiin, että siinä on salajuoni, jolla avataan portit järjestäytymättömille vapaamatkustajille. Tämä näkökulma ei sitten vaan vuosikymmeniin pätenyt, mutta tällä hetkellä lähän se tietyllä tapaa on olemassa. Yleissitovuus oli sellainen asia, että sitä ensin SAK:n sosiaalidemokraatit vastustivat, ja myöhemmin se muuttui sellaiseksi, että sen puolesta oltiin valmiita menemään yleislakkoon.

Aluksi SAK vastusti työehtosopimusten yleissitovuutta.

Nyt työnantajapuolelta tulee ehdotuksia yleissitovuuden purkamiseksi. Myös jäsenmaksujen suhteen ja työttömyyskassojen siirtämiseksi Kelalle on tullut ehdotuksia. Tämä on täysin vastoin sitä mitä silloin rintamalinjat olivat.

Yleissitovuudessa työnantajien linja voi olla vähän johdonmukaisempi kuin ammattiyhdistysliikkeen. Työttömyyskassa-asiassa se oli kuitenkin juuri niin päin, että työnantajat olivat itse rakentamassa järjestelmää tietäen, että se suosii ammattiyhdistysjärjestäytymistä. Olihan vuoden 1960 ratkaisu³ siinä tilanteessa heille olennaisesti halvempi kuin yleinen työttömyysvakuutus, jota he silloin pelkäsivät kuin ruttoa ja pitivät sitä silloin aivan sikamaisen kalliina. Kyllä tämä tilanne on vaihdellut.

MIELENKIINTOISTA ON, että samaan aikaan vaaditaan erilaisia yksilöllisiä tai yrityskohtaisia joustoelementtejä, mutta ei nähdä, miten tällainen keskitetty järjestelmä tuottaa keskitetyn jouston mahdollisuuksia ja myös hämmästyttävän hyvin työrauhaa. Tämä on sellainen kysymys, jossa rinnakkaistodellisuusongelma on hyvin vahva. Olen itse kirjoittanut⁴ siitä, kuinka EK:n omat työaikatutkimukset osoittavat, että yksityisellä sektorilla

työtaistelut eivät ole minkäänlainen ongelma työajan menetysten suhteen. Se on aivan nolla.

PUHUMATTAKAAN SITTEEN Tilastokeskuksen virallisista lakkotilastoista. Kun olen työtaisteluista ja työmarkkinakonflikteista tutkijana kiinnostunut, niin aiheistoa tulee surkean vähän. Tämä vuosi oli vähän parempi tutkijan näkökulmasta, ja voi olla, että jos hallitus jääräpäisesti jatkaa linjaansa, niin saadaan yleislakokosykli. Vuonna 1956 oli yleislakko, 1986 oli lyhyt yhteislakko, ja nyt tasaisen taukukon mukaan vuonna 2016 pitäisi olla seuraava hässäkkä edessä.

Lakoissa menetetään mitättömän vähän työpäisiä, mutta työnantajat haluaisivat kieltää niillä uhkailunkin.

Se ei ole poissuljettua.

Ei ole poissuljettu tämäkään mahdollisuus. Joka tapauksessa – työnantaja-puolen intohimoinen suhtautuminen työtaistelukysymykseen vastoin kaikkea käytettävissä olevaa ja heidän omaakin tilastotietoaan, on aika masentavaa ja surullista. Niin kummalliselta kuin se kuulostaakin tämän jatkuvan lakkoulinan keskellä, Tilastokeskus suunnitteli viime vuonna koko lakkotilaston lakkauttamista, koska heidän arvionsa mukaan se on yhteiskunnallisesti niin merkityksetön ilmiö, ettei sitä tarvitsisi enää tilastoida.

Mutta pitäisikö erottaa kaksi asiaa, toteutuneet lakot ja lakkouhan käyttömahdollisuus? Työnantajat haluaisivat poistaa senkin.

Työnantajien yleisen ryhmän legendaarinen puheenjohtaja Lauri Saurama kiteytti työnantajafilosofian kahteen asiaan: pienet palkat ja työrauha. Jos näitä voidaan maksimoida, niin ei saisi varmaan myöskään edes lakolla uhata. Ja mitä lähempänä palkka on nolaa, sen paremmalta se tuntuu. Mutta onko se sitten kansantalouden ja kansalaisten etu? Vähän vetoaisin sellaiseen auktoriteettiin kuin Mauno Koivistoon ja hänen väitöskirjaansa: vapaa yhteiskunta joutuu maksamaan sen hinnan vapaudesta, että työntekijöilläkin on oikeus lakkoilla.

Silloin verrattiin erääseen toiseen yhteiskuntajärjestelmään, joka ei ollut markkinataloudesta niin paljon kuullutkaan ja jossa valtiovalta todella kielsi työntekijöiltä neuvotteluoikeuden ja neuvotteluihin liittyvän oikeuden kieltäytyä sopimuksesta.

”Vapaa yhteiskunta joutuu maksamaan sen hinnan vapaudesta, että työntekijöilläkin on oikeus lakkoilla.”

”SAATANALLISET SÄKEET” JA YHTEISKUNTASOPIMUS

Sipilän hallituksen ja EK:n pyrkimykset heikentää ay-liikettä ja sopimusoikeutta ovat olleet paljon esillä viime aikoina. Jo alussa totesit, ettei tämä vertaannu Vanhasen 2. hallituksen aikaan. Tuleekin mieleen Esko Ahon hallitus 1990-luvun alussa ja että työnantajat silloin julkistivat kuuluisat ”saatanalliset säkeet”, joissa oli aika paljon samoja asioita kuin näissä uusissa pyrkimyksissä.

Kyllä tässä on se piirre, että vaikka työnantajien käytäntö on ollut paljon muuta, niin ideologinen puhunta on säilynyt samana. Ne tavoitteet ovat olleet koko ajan

STK:N ”SAATANALLISET SÄKEET”

SUOMEN TYÖNANTAJAIN KESKUSLIITON (1991) vaatimukset olivat:

- 1) Vähintään kahden vuoden järjestely, jonka aikana palkkoja ei koroteta. Sen sijaan toteutetaan mahdollisimman nopeasti järjestely, jossa alennetaan palkkoja ja ohjepalkkoja 5 prosenttia ja poistetaan lomaltapaluu-/lomaraha. Tehdään mahdolliseksi yrityskohtaisin sopimuksin alentaa palkkoja työehtosopimusnormien alapuolelle. Tällöin noudatetaan erikseen sovittavaa menettelyä
- 2) Työnantajan kansaneläkemaksu poistetaan (2,4 prosenttia). Työnantajan sairausvakuutusmaksun alennus (1,0 prosenttia), joka on voimassa tilapäisenä 30.6.92 saakka, muutetaan pysyväksi.
- 3) Työeläkemaksua alennetaan aikaisemmin suunnitellulla tavalla 2,5 prosenttiyksiköllä vuodeksi 1992. TEL-peruskorkoa alennetaan 0,5 prosenttiyksikköä. Palkansaajille sekä yksityisellä että julkisella sektorilla säädetään työeläkevakuutusmaksu.
- 4) Työttömyysvakuutusmaksun maksusuudet muutetaan siten, että valtionosuus säädetään 56 prosentiksi (tuolloin 48 prosenttia), työnantajien osuus 22 prosentiksi (47 prosenttia) ja vakuutettujen osuus 22 prosentiksi (5 prosenttia).
- 5) Sovitaan siitä, että säännöllistä vuosityöaika pidennetään ilman palkkakompensaatiota 50 tunnilla vuodessa tai työajan lyhennyksestä maksettua palkkakompensaatiota alennetaan 3 prosenttiyksiköllä.
- 6) Otetaan työehtosopimukseen määräys siitä, että sairausajan palkassa on kolmena ensimmäisenä päivänä palkansaajan kohtuullinen omavastuuosuus.
- 7) Muita asioita.
 - Sosiaaliturvaetuksien indeksikorotuksista vuonna 1992 luovutaan.
 - Kumotaan työsopimuslain 17 pykälä (TB: työehtojen yleisittovuussäädös) ja tarvittaessa korvataan se minimipalkkasäädöksellä.
 - Muutetaan työsopimuslain 27 pykälää siten, ettei työnantajalla ole palkanmaksuvelvollisuutta palkansaajien lakon aiheuttaessa työnteon keskeytyksen.
 - Muutetaan yhteistoimintalakia siten, että kohtuuttoman pitkäksi todetut neuvotteluaajat harkitaan uudelleen.
 - Työriitojen sovittelulakiin otetaan avainryhmien osalta säädökset sovintomenettelystä ja tällaisten ryhmien työtaisteluiden kieltämismahdollisuudesta.
 - Työllisyyslain epäkohdat korjataan.
 - Paikkakuntakalleusluokituksen voimassaoloa jatketaan sopimuskauden ajan.
 - Sovitaan nykyisten sopimusten edellyttämistä teknisuuntoisista kysymyksistä (ansiokehitystakuu yms.).

varastossa, että kunhan tulee sellainen tilanne, jossa sekä poliittinen voima että yhteiskunnallinen ja taloudellinen tilanne tekevät ammattiyhdistysliikkeen heidän näkökulmastaan niin heikoksi, että olisi hyvä hetki tehdä pysyviä ammattiyhdistysliikkeen voimaa heikentäviä ratkaisuja. Kyllä se siellä on niin kuin kovalevyllä koko ajan tallessa.

ON MIELENKIINTOISTA, miten se puhunta oli myös taustalla, kun EK päätti vuonna 2005 luopua keskitetyistä ratkaisuista, vaikka se päätös sitten kesti vain vuoteen 2011 saakka. 2007 ensimmäisen kerran sitä koeteltiin ja myös 2009. Nyt kun ammattiyhdistysliikettä syyllistetään kilpailukyvyyn menetyksestä, niin kyllä jotkut valtakunnansovittelijat ovat sanooneet, että nämä liittokierrokset ne kalliita olivat. Mitä te ammattiyhdistysliikkeen keskusjärjestöjä syytätte synnistä, johon itse olette syyllistyneet tai ainakin olette olleet osasyllisinä?

Työnantajat ovat valmiita heikentämään ay-liikkeen voimaa, kun taloudellinen ja poliittinen tilanne on sille otollinen.

KYLLÄ TÄMÄ on kiehtovaa keskustelua. Näyttää ammattiyhdistysliikkeen näkökulmasta vähän masentavalta, että silloin kun saavutetaan jotain ja pieniä edistysaskeleita, niin jäsenistö on vähän sitä mieltä, että huonosti toimittu. Voidaan tehdä vähän samaa kuin kirkossa ja laitetaan jäsenkirja nurkkaan.

SITTEEN TARVITAAN porvarihallitus – on se sitten Ahon tai Sipilän hallitus – joka iskeytyy työntekijöiden perusoikeuksiin, ammattiyhdistysliikkeen perusoikeuteen neuvotella ja sopia, niin yhtäkkiä useat suomalaiset havaitsevat, että ai niin, minun työelämän oikeuteni ovatkin kiinni siitä, että meillä on toimintakykyinen ja vahva ammattiyhdistysliike. En voi katsoa sivusta, haluan olla mukana ammattiyhdistysliikkeen jäsenenä. Onko ammattiyhdistysliikkeen järjestöllisen voiman ainoa pelastus se, että 8 vuoden välein meillä on riittävän ilkeä ja vastenmielinen porvarihallitus,

joka muistuttaa työelämän perusasioista, että ilman vahvaa ammattiyhdistysliikettä hukka työntekijän perii?

Niin, se varmaan vaatii muistutusta.

Tässä suhteessa täytyy sanoa, että kun tässä on paksuja ja ohuempiakin kirjoja kirjoitellut työntekijöiden mahdollisuuksista vaikuttaa omiin oikeuksiinsa ja velvollisuuksiinsa, niin kyllä siinä tulee vähän paha mieli siitä, ettei se tieto oikein välity eteenpäin. Korostan, että sovitaan myös velvollisuuksista ja työnantajilla on myös työehtosopimukseen kirjattuja oikeuksia. Puolin ja toisin näistä oikeuksista ja velvollisuuksista neuvottelemalla tehdään molempia sitovia sopimuksia.

SITTEEN TULEE joku työmarkkinahistoriasta mitään ymmärtämätön pääministeri, joka palauttaa pikakurssilla kaikki olennaiset asiat mieleen. Ruvetaan kaihamaan, että ai koskas nämä lomarahat ovat tulleetkaan ja kaikki muu. Ihmiset kiinnostuvat.

Viime talven blogikirjoituksessani kiinnitin huomiota siihen, kuinka ay-liikkeen järjestäytymisaste ja lakkojen määrä on ollut yhteydessä tuloerojen kehitykseen niin meillä kuin muualakin. Onko mielestäsi siinä kyse syyseuraussuhteesta?

Siinä on vähän se, että onhan se funktionaalinen tulonjako mennyt aika huonoon suuntaan 1990-luvun lopulta alkaen, jolloin ammattiyhdistysjärjestäytyminen oli Suomessa kaikkien aikojen huipussaan. Pitäisikö siinä olla joku viiden vuoden siirtymä? On vähän vaikea nähdä tällaista ihan suoraa linkkiä. Suurena kuviona on kuitenkin totta, että vaikka oikeistolaiset taloustieteilijät sanovat ammattiyhdistysliikkeen olevan ”insider”-kartelli ja eriarvoisuutta lisäävä, niin jostain kummasta syystä niissä maissa, joissa on vahva, kattava ja yleinen ammatillinen järjestäytyminen, tuloerot ovat pienempiä. Kuten SAMAKin NordMod-hankkeessa⁵ vuosina 2012–2014 havaittiin.

Tuloerot ovat pienempiä maissa, joissa on vahva ammattiyhdistysliike.

NORDMOD-HANKKEESSA on ollut selainen käsitys, että yksi keskeinen pohjoismaisen tasa-arvoisen yhteiskunnan peruspilari tai kivijalka on vahva ammattiyhdistysjärjestäytyminen, koska esimerkiksi Islannissa ja Suomessa vasemmiston kannatus ei selitä tulonjaon tasaisuutta. Vasemmiston kannatus on molemmissa surkeampi kuin monessa epätasa-arvoisemmassa maassa. ■

Viitteet

- 1 23.1.1940 Suomen työnantajain keskusliitto (STK) tunnusti SAK:n ja ammattiliitot neuvotteluosapuoliksi.
- 2 1950- ja 1960-luvuilla useat ammattiliitot erosivat SAK:sta ja liittyivät 1960 perustettuun Suomen Ammattijärjestöön (SAJ). Ay-liikkeessä toimivat sosiaalidemokraatit jakautuivat näiden kahden keskusjärjestön kesken. SAK:hon jäivät kommunistit ja SDP:stä eronnut oppositio, joka oli perustanut uuden puolueen, Työväen ja Pienviljelijäin Sosiaalidemokraattisen Liiton (TPSL).
- 3 Eduskunta hyväksyi uuden työttömyyskassalain 24.5.1960 sen jälkeen kun yleisestä työttömyysvakuutuksesta ei oltu päästy sopuun. Sen jälkeen ay-liikkeen jäsenmäärä alkoi kasvaa voimakkaasti hajaannuksesta huolimatta.
- 4 Hyökkäyslakot hiipuivat surulakoiksi, Turun Sanomat 29.10.2014.
- 5 Ks. <http://faoarkiv.no/nordmod2030/publikasjoner.html> ja <http://sorsafoundation.fi/fi/nordmod2030>.

Kirjallisuus

- BERGHOLM, T.** (2013), Työmarkkinajärjestöt ja Suomen lapsilisäjärjestelmän synty, Yhteiskuntapolitiikka, 78, 63–76.
- SAURAMO, P.** (2015), Murentaako EU kansallisen palkoista sopimisen perinteen? Talous&Yhteiskunta, 43:3, 12–17.
- SUOMEN TYÖNANTAJAIN KESKUSLIITTO** (1991), Työehtosopimuspolitiikan linjat 1990-luvulla, Helsinki: STK.
- TAIMIO, H.** (2015), Järjestäytyminen havastaa palkansaajajärjestöjen neuvotteluvoimaa, PT-blogi 12.2.2015. www.labour.fi/ptblogikommentit.asp?AiheID=164